

УДК 378.015.31:34]:94

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.1\(96\).12](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.1(96).12)

Людмила ЗЕЛЕНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>

Олександр ОЛІЙНИК

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії і методики викладання
суспільно-правових дисциплін
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0001-8382-9751>

Олена СОЛОШЕНКО

кандидат історичних наук, доцент,
доцент теорії і методики викладання
суспільно-правових дисциплін
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0003-2877-0237>

ЗМІСТОВИЙ КОНТЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІСТОРІЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»

Статтю присвячено проблемі організації правового виховання майбутніх учителів історії та громадянської освіти. Обґрунтовано важливість високого рівня правової культури педагогів для розбудови демократичної України та виховання відповідальних громадян. Проаналізовано нормативне підґрунтя та дві освітні програми «Історія, громадянська освіта та правознавство в закладах освіти», «Історія в закладах освіти». Визначено ключові освітні компоненти – «Конституційне право України», «Правове регулювання освітньої діяльності», «Основи галузевого законодавства», «Політично-правові студії» та ін., – через які реалізується правове виховання. Описано інтерактивні методи та форми аудиторної та позааудиторної роботи, спрямовані на формування правових знань, умінь, цінностей та компетентностей здобувачів. Зроблено висновок про ефективну інтеграцію правового виховання в освітній процес підготовки вчителів на факультеті, що сприяє розвитку їхньої правової культури та готовності виховувати правосвідомих учнів. Рекомендовано посилювати практичну спрямованість правовиховних компонентів освітніх програм.

Ключові слова: правове виховання, вчитель, історія, громадянська освіта, правова культура, освітня програма.

THE SUBSTANTIVE CONTENT OF LEGAL EDUCATION FOR FUTURE TEACHERS OF HISTORY AND CIVIC EDUCATION

The article addresses the organization of legal education for future history and civic education teachers. It substantiates the importance of educators' high legal culture level for building a democratic Ukraine and fostering responsible citizens. The regulatory framework and two educational programs, "History, Civic Education and Law in Educational Institutions" and "History in Educational Institutions", are analyzed. Key educational components implementing legal education "Constitutional Law of Ukraine", "Legal Regulation of Educational Activities", "Basics of Branch Legislation", "Political and Legal Studies", etc., are identified. Interactive methods and forms of classroom and extracurricular work are described to form students' legal knowledge, skills, values, and competencies. The study concludes that legal education is effectively integrated into the teacher training process at the faculty, fostering their legal culture and readiness to educate legally conscious pupils. Strengthening the practical focus of legal education components in curricula is recommended.

Key words: legal education, teacher, history, civic education, legal culture, higher educational program.

Подолання викликів сьогодення та подальша розбудова демократичної та незалежної України безпосередньо залежать від людського капіталу – головного фактору розвитку, який уособлює знання, продуктивну працю, культуру та правосвідомість громадян. У цьому контексті особливого значення набуває організація правового виховання українців як вагомого чинника формування високого рівня правової культури в суспільстві. Правова культура є особливою формою духовно-практичної діяльності, яка забезпечує закріплення й реалізацію корінних суспільних інтересів за допомогою формування правових стереотипів, поглядів, цінностей, а також передбачає участь громадян у правозастосовній діяльності та функціонуванні системи державноправових інститутів [23, с. 394].

Сучасний учитель історії та громадянської освіти – це не тільки висококваліфікований фахівець, компетентнісний потенціал якого спрямовано на забезпечення сталого розвитку України, його призначення – виховувати відповідальних громадян, формувати в молодого покоління правову культуру, навчати відповідальності, повазі до законів і прав людини. За роки навчання майбутні вчителі здобувають теоретичні знання, методичну підготовку

та практичний досвід щодо організації і впровадження правового виховання учнів під час освітнього процесу, у позакласній і позашкільній роботі.

Тож головною метою правового виховання здобувачів вищої педагогічної освіти, зокрема спеціальності «Історія та громадянська освіта», є формування високого рівня правової культури, зокрема, знань, потреби дотримання норм Конституції України, українського законодавства, необхідності добровільного їх виконання, здатності мотивувати свої вчинки та ухвалювати рішення, які не суперечать чинному законодавству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового виховання особистості в українському соціумі є актуальною та дискусійною. Про це свідчить широке коло досліджень, проведених ученими останнім часом. Ґрунтовні праці О. Данильяна, Н. Буліча [5], Н. Бровко [1], О. Нестеренко [14], Н. Іванчук [9] Ю. Кривицького [11] визначають провідну роль правового виховання в сучасному українському суспільстві. Автори доводять, що для розвитку сучасної держави в демократичному руслі Україні вкрай необхідні всебічно розвинені громадяни, які мають належний рівень правової свідомості, що, своєю чер-

гою, забезпечує високий рівень правової культури суспільства загалом.

Багатовекторність правового виховання, а саме його політичні, соціологічні аспекти та чинники, що впливають на формування й підвищення рівня правової культури громадян, стали предметом дослідження А. Гетьмана, Л. Герасіна [23], О. Попової [17], Т. Василюка, О. Поліщука, І. Лисоконя [2], Н. Саветчук [20] та інших.

У контексті проблематики нашого дослідження привертають увагу праці, автори яких характеризують складники правової освіти як безпосереднього джерела правового виховання здобувачів освіти (І. Варава, С. Головка [3], О. Солошенко [22], О. Олійник [15]). Детального аналізу потребують наукові доробки вчених, які розкривають питання організації правового виховання студентської молоді (І. Ковальова, О. Тимченко [10]), зокрема характеризують зміст, методи, засоби, технології виховної роботи у ЗВО (О. Штепа, С. Коваленко [25], А. Войтовська [4], М. Требін [24], Є. Мануйлов [12] Л. Зеленська, І. Чернікова [8], Л. Миськів [13], Л. Петриченко [16]).

Представлені наукові дослідження вчених висвітлюють провідні аспекти правового виховання учнівської та студентської молоді в українському суспільстві, зокрема у сфері вищої освіти. Проте, ураховуючи виклики сьогодення, у вітчизняному науковому дискурсі недостатньо приділено уваги питанням організації правового виховання здобувачів вищої педагогічної освіти, зокрема майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі в ЗЗСО.

Мета статті – схарактеризувати змістовий контент забезпечення правового виховання здобувачів вищої педагогічної освіти на прикладі реалізації освітніх програм спеціальності А4.03 (Історія та громадянська освіта) на факультеті історії і права ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Викладення основного матеріалу. Пріоритетом підготовки сучасного вчителя історії і громадянської освіти є його високий рівень правової освіченості та культури. Набуття відповідних компетентностей

здійснюється за двома взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними напрямками: правова освіта та правове виховання.

Правова освіта зумовлює формування свідомого громадянина, який вільно та впевнено поводить в соціокультурному просторі. Нагальні вимоги освітнього простору ХХІ століття зорієнтовані на підготовку молоді з високою правовою свідомістю, культурою та правовими знаннями, які передбачають не тільки вміння працювати з відповідною інформацією, аналізувати законодавчу базу, а й керуватися ними, діяти відповідно до вимог закону [15, с. 25].

У нормативно-правових документах з питань організації освіти в Україні, зокрема в Законі України «Про вищу освіту» [6], Законі України «Про повну загальну середню освіту» [7], Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [18], наголошується, що правова компонента має стати однією з провідних в освітньому процесі. Так, Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань закладу вищої освіти визначає правове виховання здобувачів освіти (ст. 26) [6], результатом якого є розуміння ними своїх прав й обов'язків, усвідомлення важливості дотримання законів, вияв поваги до принципів рівності, справедливості та демократичних цінностей, знання правових механізмів, уміння застосовувати правові знання в життєвих ситуаціях тощо.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» наголошується на важливості виховання в здобувачів поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина; нетерпимості до приниження честі та гідності людини, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якою ознакою [7].

Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначає трудові функції педагога, які орієнтовані на навчання та виховання учнів з позиції усвідомлення необхідності додержуватися Конституції і законів України, утвердження людської гідності, чесності, справедливості, взаємодопомоги, поваги до прав і

свобод людини, готовності виявляти свою громадянську позицію, обстоювати права й свободи українського народу [18].

У «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» передбачено цілі, спрямовані на досягнення мети вищої освіти в Україні, як-от: інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу. Їх досягнення можливе за умови системного й планомірного формування в здобувачів вищої освіти поваги до прав людини, правових норм і суспільного договору, розвитку їхньої правової культури тощо [19].

Уважається, якщо людина до 20–25 років не одержала належного виховання, зокрема правового, то в неї сформується інфантильне чи нігілістичне ставлення до права, що часто призводить до девіантної поведінки, порушення правових норм [23, с. 392]. «Правове виховання покликане сформувати у свідомості людини певні правомірні настанови, цілі, плани, наміри, які стануть орієнтирами повсякденного життя особистості: повага до права, ставлення до нього як до найвищої соціальної цінності, розуміння того, що тільки завдяки дієвим правовим нормам людина може реалізувати себе в соціумі, потреба та бажання дотримуватися правових приписів, прагнення бути законослухняним самому та вимагати цього від інших» [1, с. 30].

Тож на ЗВО покладається велика відповідальність, особливо якщо йдеться про підготовку вчительських кадрів. Правове виховання сприяє формуванню в здобувачів вищої педагогічної освіти шанобливого ставлення до закону та держави як гаранта правопорядку. Майбутні вчителі здобувають відповідні знання, набувають досвіду практичної діяльності й ціннісного ставлення задля формування їх в учнів.

Ураховуючи зазначене, на факультеті історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди здійснюється системна робота щодо організації правового виховання здобувачів вищої педагогічної освіти як важливого складника їхньої професійної підготовки, що спрямований на формування правової

культури майбутніх педагогів, розвиток їхньої здатності аналізувати правові процеси, критично оцінювати соціальні явища та виховувати в учнів громадянську свідомість, повагу до законів і прав людини. Цей складник забезпечує усвідомлення майбутніми вчителями принципів верховенства права, правових механізмів демократичного суспільства, відповідальності за дотримання законодавчих норм у професійній діяльності.

Зазначимо, що на факультеті історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди здійснюється підготовка здобувачів вищої педагогічної освіти першого (бакалаврського) рівня за двома освітніми програмами: «Історія, громадянська освіта та правознавство в закладах освіти», «Історія в закладах освіти». Програми акцентують на різних аспектах вивчення дисциплін суспільствознавчої галузі, що визначає їх фокус та особливості й знаходить вияв у переліку спеціальних компетентностей та результатів навчання. Проте правова освіта й правове виховання є їх невід'ємним складником.

Основний фокус освітньої програми «Історія, громадянська освіта та правознавство в закладах освіти» акцентований на історико-правовій та психолого-педагогічній підготовці фахівців, здатних до проєктування та провадження освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти з урахуванням новітніх досягнень сучасних гуманітарних та освітніх наук, а також до створення рівноправного й справедливого середовища, що сприяє навчанню всіх здобувачів, формуванню в них ключових компетентностей і ставлень, зокрема, громадянської компетентності (здатності здійснювати й пояснювати вибір моделі поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права; реалізовувати й захищати свої права та права інших у ситуації конфлікту, спираючись на правові знання і свідомо обираючи моделі правомірної поведінки; застосовувати правові знання в умовах формування громадянського суспільства; генерувати високу історичну й громадянську свідомість та правову культуру).

Міждисциплінарність підготовки майбутніх учителів за вказаною освітньою програмою, що володіють інструментарієм для теоретичних досліджень суспільно-політичних і соціокультурних процесів, практичної діяльності в галузі історичної, громадянської освіти та правознавства, сприяє формуванню в них системи правових знань, поваги до права, солідарності з його нормами; вихованню почуття справедливості, відповідальності й законності; набуттю правових навичок, умінь і звичок, готовності до соціально активної поведінки. Складники правового виховання реалізуються в межах таких освітніх компонентів, як «Конституційне право України», «Правове регулювання освітньої діяльності», «Основи галузевого законодавства», «Громадянська освіта та методика викладання». Освітня компонента «Конституційне право України» націлена на формування в майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі демократичного світогляду, правової культури, заснованої на повазі до прав і свобод людини й громадянина, конституції, народного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності, інших конституційних цінностей. У процесі вивчення цього освітнього компонента здобувачі засвоюють основні поняття: «право», «честь», «гідність», «права», «свободи». На практичних заняттях обговорюють актуальні теми, наприклад: «Людська гідність: правовий та ціннісний підхід», «Правовий статус людини і громадянина: особливості воєнного часу», «Свобода vs Безпека: де межа прав людини?», «Рівність чи привілеї? Дискримінація в суспільстві» та ін.

У процесі вивчення освітньої компоненти «Правове регулювання освітньої діяльності» здобувачі виконують завдання, що передбачають проведення порівняльного аналізу освітнього законодавства України та ЄС. У такий спосіб забезпечується розуміння унікальності національних здобутків освітнього законодавства поряд із доцільністю запровадження європейських цінностей. Здобувачі освіти детально вивчають права та

обов'язки учасників освітнього процесу й закріплюють здобуті теоретичні знання на практичних заняттях завдяки інтерактивним методам навчання: «коло ідей», «мікрофон», «акваріум», «гроно». Здобуті знання дають змогу майбутнім учителям обґрунтовано обстоювати свої права та уникати порушень, почуватися впевнено та безпечно в освітньому середовищі.

Зміст освітньої компоненти «Основи галузевого законодавства» передбачає засвоєння базових знань щодо галузевого законодавства України. Тематика курсу передбачає вивчення особливостей набуття та реалізації цивільного, сімейного, адміністративного, трудового права, що сприяє засвоєнню здобувачами правових механізмів захисту, формуванню вмій розрізняти види правопорушень та визначати відповідальність за їх вчинення, використовувати законодавчі норми в професійній діяльності й особистому житті. На семінарських заняттях майбутні вчителі відпрацьовують навички шляхом розв'язання практичних кейсів, умов яких наближені до реалій сьогодення.

Освітня компонента «Громадянська освіта та методика викладання» охоплює такі теми: «Права і свободи людини», «Людина в соціокультурному просторі», «Демократичне суспільство та його цінності», що сприяють формуванню поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності, здатності відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем тощо. Ця освітня компонента спрямована й на правове виховання здобувачів освіти: розвивати критичне мислення та закріплювати навички ведення дискусії. Наприклад, майбутні вчителі беруть участь у семінарі-диспуті на тему «Соматичні права людини vs мораль та релігія: європейський та український досвід», що забезпечує розуміння й сприйняття цінності прав та свобод людини, уміння обстоювати свої права та права інших.

За результатами навчання здобувачі оперують уявленнями й знаннями про основні категорії та правове регулювання громадсько-політичних понять, насамперед закон, демократія, права людини, громадянське суспільство; імплементують знання в навчальну й практичну діяльність у галузі правознавства; дотримуються демократичних принципів поваги до честі та гідності особистості, захисту прав і свобод людини й громадянина, діють на основі розвинutoї правосвідомості, правового мислення, правової культури й правового виховання [21].

Освітня програма «Історія в закладах освіти», яку реалізує факультет історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди, містить сегмент правового виховання майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі.

Здобувачі освіти набувають таких громадянських компетентностей, як здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. Їх формування здійснюється в межах вивчення таких освітніх компонентів: «Політично-правові студії», «Теорія і методика викладання громадянської освіти і суспільно-правових дисциплін», «Основи галузевого законодавства». Як результат, майбутні вчителі громадянської та історичної освітньої галузі усвідомлюють роль права в демократичному суспільстві, застосовують правові знання в повсякденному житті, навчають учнів повазі до закону, почуттю відповідальності за власні вчинки та їх правові наслідки, допомагають учням розвивати почуття справедливості, чесності, толерантності та поваги до прав інших осіб [21].

Розуміння та сприйняття цінності прав і свобод людини як складника правової освіти й виховання, майбутні вчителі набувають і в процесі вивчення освітньої компоненти «Політично-правові студії». Методом роліової гри вони відпрацьовують тему «Чотири покоління прав людини: витоки, сутність, реалізація та перспекти-

ви». Майбутні вчителі предмета «Основи правознавства» в школі здобувають правові знання шляхом виконання кейсів ситуативних завдань, які сприяють розвитку правової культури, формують навички застосування правових норм на практиці.

Водночас вивчення історії будь-якого регіону та періоду передбачає аналіз еволюції його правових норм, які наочно ілюструють та характеризують тенденції суспільного розвитку відповідних територій. Зі свого боку, законодавчі норми на різних етапах історії, безпосередньо чи опосередковано, регулювали всі сфери життя, формували «обличчя» епохи з його системою цінностей, моральними принципами, правилами та установками. У цьому аспекті здобувачам пропонують завдання дослідницького характеру. Наприклад, порівняти правовий аспект розуміння державного устрою, принципів і шляхів формування державної політики Східних цивілізацій у різних історичних умовах – з найдавніших часів до сьогодення.

Значний потенціал в аспекті правового виховання майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі має освітня компонента методичного спрямування «Теорія і методика викладання громадянської освіти і суспільно-правових дисциплін». Вона дає змогу засвоїти особливості змісту суспільно-правових дисциплін і громадянської освіти, визначити напрями й потенціал учителя щодо його творчої реалізації в освітньому процесі навчання та позакласних заходах на правову тематику. Наприклад, на практичних заняттях, використовуючи метод «рольової гри», майбутні вчителі проводять виховні заходи, як-от моделювання судових засідань за мотивами історичних подій, імітаційні парламентські дебати щодо актуальних законопроектів або розігрування ситуацій із захисту прав споживачів. До Дня прав людини організовують вікторину «Мої права – моє багатство» чи інтерактивну гру «Подорож країною Закону», очікувані результати від яких сприятимуть підвищенню рівня правової обізнаності та правової культури учнів.

Результати навчання за цією освітньою програмою передбачають, що здобувачі освіти демонструють знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, вимоги законодавства стосовно організації освітнього процесу, обґрунтовують необхідність використання інструментів демократичної правової держави в професійній та громадській діяльності й ухвалення рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні [22].

Тож з огляду на аналіз зазначених освітніх програм, які реалізує факультет історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди, можна стверджувати, що правове виховання результативно інтегрується в освітній процес. При цьому рівень володіння правовими знаннями визначає ступінь соціалізації особистості майбутнього вчителя, який інтегрований у соціум з відповідними нормами, правилами й цінностями. Правовий складник освітніх програм доводить, що він є «інструментом формування свідомого громадянина, що конче важливо в сучасних умовах, коли військова агресія поставила нові виклики перед закладами вищої освіти. Сталий розвиток незалежної України можливий тільки за наявності фахівців, які володіють не лише спеціальними, а й насамперед загальними компетентностями, серед яких на перше місце доцільно поставити правову» [22].

Непересічне значення в цьому контексті належить позааудиторній виховній роботі, організованій на факультеті історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Правове виховання охоплює такі змістові напрями: ознайомлення здобувачів освіти з їхніми правами та обов'язками; заходи з профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед студентської молоді; профілактичні виховні заходи із запобігання торгівлі людьми та сексуальних домагань; заходи до Міжнародного дня прав людини; заходи щодо запобігання правопорушенням серед неповнолітніх студентів; проведення індивідуальної виховної роботи зі студентами, схильними до правопорушень; організація та проведення

інформаційних зустрічей на тему воєнного стану в Україні, повномасштабного вторгнення РФ на територію України; ведення обліку правопорушень серед студентів; організація та проведення заходів із запобігання й протидії булінгу; організація та проведення заходів з кібербезпеки; організація і проведення тематичних зустрічей з Міжнародного гуманітарного права, формування культури миру; заходи щодо попередження й протидії корупції та підтримки академічної доброчесності. Наприклад, проведено відкритий тренінг на тему «Булінг – отрута для суспільства». Розглянуто питання: Що таке булінг? Як зрозуміти, що в класі є жертва булінгу? Як зупинити булінг? Як не допустити булінгу? Як правильно надати допомогу?

Важливим складником організації правового виховання майбутніх учителів громадянської та історичної та освітньої галузі на факультеті є активне залучення їх як спікерів та модераторів заходів. Майбутні вчителі проводять зі школярами інтерактивні зустрічі, під час яких реалізують правничі знання та набувають досвіду щодо проведення тематичних виховних заходів з учнями. Наприклад, проведено інтерактивний урок (онлайн) для школярів на тему «Соціальна справедливість. Як ми повинні діяти при прояві нерівності». Слухачі ознайомилися з історією ґрунтування в різні часи явища соціальної справедливості. Розглянуто її прояви в житті та шляхи подолання нерівності. Також учасники брали участь в обговоренні інтерактивної історії про можливі виникнення соціальної несправедливості.

Висновки. Одним із важливих аспектів підготовки сучасного вчителя громадянської та історичної освітньої галузі є формування його високої правової культури й правової свідомості, що слугують результатом правового виховання. Правове виховання спрямоване на розуміння прав та обов'язків особистості, усвідомлення важливості дотримання законів і правових норм, виховання поваги до прав людини, принципів рівності, свободи, справедливості, а в підсумку воно є гарантією верховен-

ства права в суспільстві, формування правової культури громадян та утвердження демократичних цінностей.

Проведений аналіз змістового наповнення освітніх програм бакалаврського рівня підготовки майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі на факультеті історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди дав змогу досягти мети дослідження – схарактеризувати змістовий контент організації правового виховання, що знаходить вияв у переліку загальних і спеціальних компетентностей та результатів навчання.

Викладання таких освітніх компонентів, як «Правове регулювання освітньої діяльності», «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Основи галузевого законодавства», «Методика викладання правознавства» тощо, у поєднанні з практикоорієнтованими методами навчання та позааудиторною роботою дає

змогу забезпечити системне формування в здобувачів вищої педагогічної освіти не лише знань нормативно-правових документів, а й ціннісного ставлення до права, готовності до організації правового виховання й правопросвітництва учасників освітнього процесу.

Пропозиції. У процесі підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти доцільно вносити питання правового виховання в зміст освітніх програм, реалізувати завдання правового виховання під час вивчення освітніх компонент як нормативних, так і вибіркових. Правознавча проблематика таких освітніх компонентів має стосуватися насамперед прав людини та механізму їх захисту. Важливо, щоб такі освітні компоненти мали практичну спрямованість, що дасть змогу здобувачам підвищувати рівень правової освіченості й набути досвіду організації правового виховання в професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бровко, Н.** (2019). Правове виховання як визначальний фактор взаємовідносин людської особистості та соціуму. *Часопис Київського університету права*, (1), С. 29–34.
2. **Василюк, Т., Поліщук, О., & Лисоконь, І.** (2025). Формування правової компетентності здобувачів вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*, 2(32), С. 854–866. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-854-866](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-854-866)
3. **Варава, І. П., & Головка, С. Г.** (2022). Тенденції розвитку та модернізації правової освіти в Україні. *Юридичний вісник*, 4(65), С. 202–207. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.65.17059>
4. **Войтовська, А. І.** (2017). Правове виховання студентства: гендерний аспект. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*, 75(3), С. 104–107.
5. **Данильян, О., & Буліч, Н.** (2016). Особливості організації правового виховання в сучасній Україні. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Conf_25.05.16/Conf_25.05.16_10.pdf
6. Закон України «Про вищу освіту». (2014, 6 серпня). *Голос України*, № 148.
7. Закон України «Про повну загальну середню освіту». (2020, 17 березня). *Голос України*, № 50.
8. **Зеленська, Л. Д., & Чернікова, І. В.** (2025). Національно-патріотичне й громадянське виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану: системний підхід і дієві практики. *Педагогічна академія. Наукові записки*, (14). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14787373>
9. **Іванчук, Н. Д.** (2022). Правове виховання в сучасному суспільстві. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bcff98e-6f51-478d-a6e7-294a07f22f2e/content>
10. **Ковальова, І. І., & Тимченко, О. В.** (2012). Завдання і зміст правового виховання молоді: *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*.

(Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія) № 3(13), С. 235–238. <https://cyberleninka.ru/article/n/zavdannya-i-zmist-pravovogo-vihovannya-molodi/viewer>

11. **Кривицький, Ю.** (2022). Правове виховання та правова реформа: прояви взаємозв'язку і взаємовпливу. *Юридичний вісник*, (2), С. 100–108. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2327>

12. **Мануйлов, Є. М.** (2010). Правове виховання студентів ВНЗ України. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. (Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія). (5) <https://eprints.kname.edu.ua/30744/1/86.pdf>

13. **Миськів, Л.** (2020). Функції закладів вищої освіти з морально-правового виховання студентів. *Адміністративне право і процес*, (3), С. 170–173. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.28>

14. **Нестеренко, О. М.** (2019). *Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративіське дослідження* [Автореферат дисертації кандидата юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого].

15. **Олійник, О., & Солошенко, О.** (2023). Правова компонента сучасної середньої освіти в Україні. В *Джерело педагогічних інновацій. Інноваційна діяльність учителя правознавства: від теорії до успіху*. 3(43), С. 25–28. Харківська академія неперервної освіти.

16. **Петриченко, Л. О.** (2020). Формування правової культури студентства у закладах вищої освіти як основа духовної безпеки молоді у сучасному світі. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*, (90), С. 60–66. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-90-10>

17. **Попова, О. В.** (2023). Правове виховання як важливий елемент у формуванні засад суспільного життя, значення та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*, (8), С. 37–39. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.5>

18. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024, 29 серпня). (Наказ № 1225). URL: <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia>

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р (2022, 23 лютого) «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». Урядовий кур'єр, № 87 (опубліковано 15 квітня 2022 р.).

20. **Саветчук, Н. М.** (2017). Роль правового виховання в процесі формування правової культури. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. (44), С. 213–223. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8369/1/1082-Article%20Text-2236-1-10-20191031.pdf>

21. Сайт ХНПУ імені Г. С. Сковороди (2024). Центр забезпечення якості освіти. URL: http://Osvitni_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2024/Istoriia_v_zakladakh_osvity_.pdf

22. **Солошенко, О.** (2023). *Правова освіта як провідна складова реформування українських вишів на шляху до Європейського освітнього простору. Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану* : матеріали з Міжнародної науково-практичної конференції. С. 238–241.

23. **Тацій, В. Я., Гетьман, А. П., & Данильян, О. Г.** (Ред.). (2013). *Правове виховання в сучасній Україні*. Право.

24. **Требін, М. П.** (2012). *Чинники правового виховання студентської молоді. Сучасні аспекти виховання студентської молоді*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11336237.pdf>

25. **Штепа, О., & Коваленко, С.** (2022). Проблема правового виховання студентської молоді у вітчизняних закладах вищої освіти: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, (1), С. 183–188. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.26>

REFERENCES

1. **Brovko, N.** (2019). Pravove vykhovannia yak vyznachalnyi faktor vzaiemovidnosyn liudskoï osobystosti ta sotsiumu [Legal education as a determining factor in the relationship between the human personality and society]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (1), S. 29–34 [in Ukrainian]
2. **Danylian, O., & Bulich, N.** (2016). *Osoblyvosti orhanizatsii pravovoho vykhovannia v suchasniï Ukraini* [Features of the organization of legal education in modern Ukraine]. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Conf_25.05.16/Conf_25.05.16_10.pdf [in Ukrainian]
3. **Ivanchuk, N. D.** (2022). *Pravove vykhovannia v suchasnomu suspil'stvi*. [Legal education in modern society]. Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bcff98e-6f51-478d-a6e7-294a07f22f2e/content> [in Ukrainian]
4. Kabinet Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2022, February 23). *Rozporiadzhennia № 286-r «Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky»* [Order No. 286-r «Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032»]. *Uriadovyi kurier*, 87 (published April 15, 2022) [in Ukrainian]
5. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, Tsentr zabezpechennia yakosti osvity [H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Center for Education Quality Assurance]. (2024). *[Osvitnia prohrama «Istoriia v zakladyakh osvity»]*. Retrieved from: http://Osvitni_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2024/Istoriia_v_zakladyakh_osvity_.pdf [in Ukrainian]
6. **Kovalova, I. I., & Tymchenko, O. V.** (2012). Zavdannia i zmist pravovoho vykhovannia molodi [Tasks and content of legal education of youth]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. (Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologhiia)*, (3(13)), S. 235–238. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/zavdannia-i-zmist-pravovogo-vihovannia-molodi/viewer> [in Ukrainian]
7. **Kryvytskyi, Yu.** (2022). Pravove vykhovannia ta pravova reforma: proiavy vzaiemoviazku i vzaiemovplyvu [Legal education and legal reform: manifestations of interconnection and mutual influence]. *Yurydychnyi visnyk*, (2), S. 100–108. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2327> [in Ukrainian]
8. *Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu»* [Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education”] (2020, March 17). *Holos Ukrainy*, 50 [in Ukrainian]
9. *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»* [Law of Ukraine “On Higher Education”] (2014, August 6). *Holos Ukrainy*, 148 [in Ukrainian]
10. **Zelenska, L. D., & Chernikova, I. V.** (2025). Natsionalno-patriotychnye y hromadianske vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu: systemnyi pidkhid i diievi praktyky [National-patriotic and civic education of higher education seekers in martial law: a systematic approach and effective practices]. *Pedahohichna akademiia. Naukovi zapysky*, (14). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14787373> [in Ukrainian]
11. **Manuilov, Ye. M.** (2010). Pravove vykhovannia studentiv VNZ Ukrainy [Legal education of students of higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. (Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologhiia)*, (5). Retrieved from: <https://eprints.kname.edu.ua/30744/1/86.pdf> [in Ukrainian]
12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2024, August 29). *Profesiynyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity»* [Professional standard “Teacher of a general secondary education institution”] (Order №1225). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia> [in Ukrainian]
13. **Myshiv, L.** (2020). Funktsii zakladiv vyshchoi osvity z moralno-pravovoho vykhovannia studentiv [Functions of higher education institutions in moral and legal education of students]. *Administratyvne pravo i protses*, (3), S. 170–173. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.28> [in Ukrainian]

14. **Nesterenko, O. M.** (2019). *Pravove vykhovannia u suchasnomu suspilstvi: teoretyko-komparatyviske doslidzhennia* [Legal education in modern society: a theoretical and comparative study]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv [in Ukrainian]
15. **Oliinyk, O., & Soloshenko, O.** (2023). Pravova komponenta suchasnoi serednoi osvity v Ukraini [The legal component of modern secondary education in Ukraine]. In *Dzherelo pedahohichnykh innovatsii. Innovatsiina diialnist uchytelia pravoznavstva: vid teorii do uspiikh* (Issue 3(43), S. 25–28). Kharkivska akademiia neperervnoi osvity [in Ukrainian]
16. **Petrychenko, L. O.** (2020). Formuvannia pravovoi kultury studentstva u zakladakh vyshchoi osvity yak osnova dukhovnoi bezpeky molodi u suchasnomu svit [Formation of legal culture of students in higher education institutions as a basis for the spiritual security of youth in the modern world]. *Pedahohichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats*, (90), S. 60–66. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-90-10> [in Ukrainian]
17. **Popova, O. V.** (2023). Pravove vykhovannia yak vazhlyvyi element u formuvanni zasad suspilnoho zhyttia, znachennia ta pravovi aspekty [Legal education as an important element in the formation of the foundations of social life, significance and legal aspects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (8), S. 37–39. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.5> [in Ukrainian]
18. **Savetchuk, N. M.** (2017). Rol pravovoho vykhovannia v protsesi formuvannia pravovoi kultury [The role of legal education in the process of forming legal culture]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*, (44), S. 213–223. Retrieved from: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8369/1/1082-Article%20Text-2236-1-10-20191031.pdf> [in Ukrainian]
19. **Shtepa, O., & Kovalenko, S.** (2022). Problema pravovoho vykhovannia studentskoi molodi u vitchyznianskykh zakladakh vyshchoi osvity: analiz pidkhodiv [The problem of legal education of student youth in domestic institutions of higher education: analysis of approaches]. *Akademichni studii. Seriiia «Pedahohika»*, (1), S. 183–188. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.26> [in Ukrainian]
20. **Soloshenko, O.** (2023). Pravova osvita yak providna skladova reformuvannia ukraïnskykh vyshiv na shliakhu do Yevropeiskoho osvithnoho prostoru [Legal education as a leading component of reforming Ukrainian universities on the way to the European educational space]: materials from the International scientific-practical conference] (S. 238–241). [Wydawnictwo Międzynarodowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży]. [in Ukrainian]
21. **Tatsii, V. Ya., Hetman, A. P., & Danylian, O. H.** (Eds.). (2013). *Pravove vykhovannia v suchasniï Ukraini* [Legal education in modern Ukraine]. Pravo [in Ukrainian]
22. **Trebin, M. P.** (2012). *Chynnyky pravovoho vykhovannia studentskoi molodi* [Factors of legal education of student youth]. Suchasni aspekty vykhovannia studentskoi molodi. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/11336237.pdf> [in Ukrainian]
23. **Varava, I. P., & Holovko, S. H.** (2022). Tendentsii rozvytku ta modernizatsii pravovoi osvity v Ukraini [Trends in the development and modernization of legal education in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, (4(65)), S. 202–207. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.65.17059> [in Ukrainian]
24. **Vasyliuk, T., Polishchuk, O., & Lysokon, I.** (2025). Formuvannia pravovoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти в умовах євроінтеграції [Formation of legal competence of higher education seekers in the context of European integration]. *Visnyk nauky ta osvity (Seriiia «Filolohiia», Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Sotsiolohiia», Seriiia «Kultura i mystetstvo», Seriiia «Istoriia ta arkheolohiia»)*, 2(32), S. 854–866. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-854-866](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-854-866) [in Ukrainian]
25. **Voitovska, A. I.** (2017). Pravove vykhovannia studentstva: hendernyi aspekt [Legal education of students: gender aspect]. *Pedahohichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats*, 75(3), S. 104–107. [in Ukrainian]